

चतुर्थः जायत्वमसुषुप्त्यभिमानी विश्वैतजसप्राज्ञान् अपेक्ष्य चतुर्थो निर्विशेषः परमात्मा तद्विषयिणी या उपनिषत् विधातदर्थो धर्मः शमदमोपरमिति शिक्षा अर्द्धा समाध्यात्मकः साधारणो वर्णाश्रमागामिनिशेषः संसिद्धैः शुद्धचित्तैः नियतात्मभिर्निरुद्धचित्तैः नियतात्मभिर्निरुद्धचित्तैः नित्यतुरीयं ब्रह्म साध्यते प्राप्यते ज्ञानं शास्त्रीयं श्रवणमपि निर्विक्षेपं संन्यासे एव भवतीत्यर्थः ॥ ३० ॥ अपवर्गप्रदामिति विद्या ब्रह्म साक्षात्कार ह्यपाठत्तिर्यस्मिन्निति नित्यः आवश्यकः एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्येति श्रुतेः सनातनः संप्रदायागतः ॥ ३१ ॥ साधारण आश्रमांतरधर्मसंमिश्रः यथाबलं यथावैराग्यं गच्छतां गच्छतामिति पुरुषमात्रस्य वणिगव्याधादेरपिक्षेपं महेतुः दुर्बलोऽस्य ज्ञानफलमुपसंहरति ब्रह्मण इत्यर्थेन ॥ ३२ ॥ मात्राभिर्धनैः त्यागं संन्यासं गार्हस्थ्ये संन्यासे वा योक्ताचारवतां यद्यपि निवृत्तिधर्मस्तुल्यस्तथापि प्रेत्यभावे मरणेकः स्वर्गजित्तमः ॥ ३३ ॥

चतुर्थोपनिषद्धर्मः साधारण इति स्मृतिः ॥ संसिद्धैः साध्यते नित्यं ब्राह्मणैर्नियतात्मभिः ॥ ३० ॥ संतोषमूलस्यागात्मा ज्ञानाधिष्ठानमुच्यते ॥ अपवर्गमतिर्नित्यो यतिधर्मः सनातनः ॥ ३१ ॥ साधारणः केवलो वायथाबलमुपासते ॥ गच्छतां गच्छतां क्षेमं दुर्बलोऽत्रावसीदति ॥ ब्रह्मणः पदमन्विच्छन्संसारान्मुच्यते श्रुचिः ॥ ३२ ॥ स्यूमरश्मिरुवाच ये भुंजते ये ददेयजंतेऽधीयते च ये ॥ मात्राभिरुपलब्ध्याभिर्ये वा त्यागं समाश्रिताः ॥ ३३ ॥ एतेषां प्रेत्यभावे तु कतमः स्वर्गजित्तमः ॥ एतदाचक्ष्वमे ब्रह्म न्यथा तत्त्वेन पृच्छतः ॥ ३४ ॥ कपिल उवाच परिग्रहाः शुभाः सर्वे गुणतामभ्युपागताः ॥ न तु त्यागसुखं प्राप्ता एतत्त्वमपि पश्यसि ॥ ३५ ॥ स्यूमरश्मिरुवाच भवंतो ज्ञाननिष्ठा वै गृहस्थाः कर्मनिश्चयाः ॥ आश्रमाणां च सर्वेषां निष्ठाया मे कथमुच्यते ॥ ३६ ॥ एकत्वेन पृथक्त्वेन विशेषेणात्र दृश्यते ॥ तद्यथा वद्यथान्यायं भगवात्प्रब्रवीतु मे ॥ ३७ ॥ कपिल उवाच शरीरपक्तिः कर्माणि ज्ञानं तु परमागतिः ॥ कषाये कर्मभिः पक्वे रसज्ञाने च तिष्ठति ॥ ३८ ॥ आचरं संस्रमाशांतिरहिंसा सत्यमार्जवं ॥ अद्रोहो न भिमानश्च न्ही स्ति तिक्षा शमस्तथा ॥ ३९ ॥ पंथानो ब्रह्मणस्त्वेते एतैः प्राप्तोति यत्परं ॥ तद्विद्वाननुबुद्धो तमनसा कर्मनिश्चयं ॥ ४० ॥ यां विप्राः सर्वतः शांता विशुद्धा ज्ञाननिश्चयाः ॥ गतिं गच्छंति संतुष्टास्तामाहुः परमां गतिं ॥ ४१ ॥

॥ ३४ ॥ परीति द्वयोर्मोक्षे समाने पित्यागीदृष्टसुखं बहुप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ऐक्यं मोक्षैकफलत्वं ॥ ३६ ॥ एकत्वेन ज्ञानकर्मणोः समप्राधान्येन पृथक्त्वेन प्रधानगुणभावेन ॥ ३७ ॥ शरीरपक्तिः स्थूलसूक्ष्मशरीरशुद्धिः कर्माणि कर्मप्रयोज्या साध्यसाधनयोरभेदोपचारः ज्ञानं तु शब्दः पूर्ववैलक्षण्यसूचनार्थः मोक्षसाधनमित्यर्थः तत्रक्रममाह कषाये इति चित्तदोषे कर्मभिः पाचिते सति रसः प्रीतिर्ब्रह्मानंदस्तस्य ज्ञाने शास्त्रजेतिष्ठतिसति ॥ ३८ ॥ आचरं संस्रमादयः प्रवर्तते तैश्च परं ब्रह्म प्राप्नोति आचरं संस्रं भूतदया क्षमा अभिभवेत्यविक्षिप्तचित्ता शांतिर्मनोजयः सत्यं यथार्थं भाषणं आर्जवं अवकलं शमः कर्मभ्युदपरतिः ॥ ३९ ॥ कर्मनिश्चयं कर्मफलनिश्चयं कषायपक्तिं अनुवैराग्याद्युत्तमनुसंजातां बुद्ध्येत ॥ ४० ॥ यामिति परमगतेर्लक्षणं ॥ ४१ ॥